

HISTORISCHE STADS ATLAS

MARTIN BERENDSE & PAUL BROOD

NL

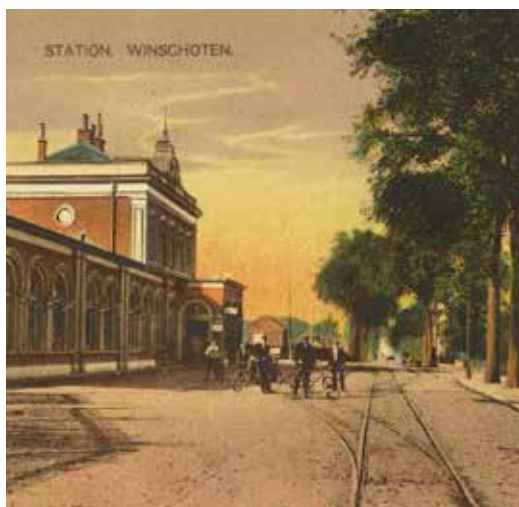
Nederland
stedenland

W BOOKS

Inhoud

Nederland stedenland, of: Hoe Nederland een stad werd	5
Stadsportretten – De oudste steden	14
1. Opkomst van de steden (tot 1500)	20
1. Onder de Romeinen	22
2. Handelscentra onder de Franken	24
3. Utrecht, Nederlands oudste moderne stad	26
4. Oudste steden aan het water	28
5. Verzande en verdwenen steden	30
6. Stedenpolitiek in Brabant, Gelre en Utrecht	32
7. Hollandse steden achter de duinen	34
8. De oudste stadsrechten	36
9. Hanzesteden als middeleeuwse Europese gemeenschap	38
10. Een explosie van Hollandse en Zeeuwse steden	40
11. Bisschoppelijke stedenpolitiek in Overijssel	42
12. Elf Friese steden	44
13. Markten en pleinen	46
14. De oudste stadhuizen	48
15. Aan de schandpaal	50
Stadsportretten – De oude steden	52
2. Bloei en welvaart (1500-1700)	68
16. Stedelijke nijverheid	70
17. Steden in opstand	72
18. Vluchtelingensteden	74
19. Achter muren en poorten	76
20. Universiteitssteden	78
21. Steden van de Verenigde Oost-Indische Compagnie	80
22. Zeeuwse steden over de wereld	82
23. Trekvaarten tussen de steden	84
24. Steden hebben het voor het zeggen	86
25. Steden in het zuiden	88
26. Schutterijen, handhavers van de openbare orde	90
27. Ambachtslieden verenigd in gilden	92
28. Zeventiende-eeuwse stadsuitbreidingen	94
Amsterdam, die grote stad...	96
29. Stadsvrijheden, de stad buiten de muren	98
30. Verloren steden	100
Stadsportretten – De grootste steden en de vestingsteden	102
3. Stagnatie en terugval (1700-1850)	106
31. Barrièresteden tegen de Fransen	108
32. Elitaire stadsbesturen	110
33. Kerk en staat	112
34. Armen- en weeshuizen	114
35. Stadhuizen als paleisjes	116
36. Kleine steden langs de rivier	118
37. Admiraliteitssteden	120
38. Residenties	122
39. Wonen in de stad	124
40. Munten en munthuizen	126
41. Onder Frans bewind	128
42. Verheven tot stad	130
43. Steden in de Staten	132
44. Opgezonden naar de koloniën van Weldadigheid	134
45. De Nederlandse stad als centrum van burgerlijke cultuur	136
Stadsportretten – Napoleon- en Willem I-steden	138

4. De bedrijvige stad (1850-1945)

- 46. Nieuwe industriesteden 146
- 47. Met de trein naar de rand van de stad 148
- 48. Stedelijke nutsvoorzieningen 150
- 49. Volksbuurten en revolutiebouw 152
- 50. Ontmanteling van de vestingen 154
- 51. Zonder stadsparken geen stad 156
- 52. Nieuwe zeehavens en de sprong naar de overkant 158
- 53. Annexatiedrift 160
- 54. Alles te koop: winkels, winkels, winkels 162
- 55. Concertgebouwen en bioscopen 164
- 56. Grand cafés, uitgaansgebieden en voetbalstadions 166
- 57. Villawijken en woonsteden 168
- 58. Volkshuisvesting 170
- Ik heb een huis met een tuintje gehoord....* 172
- 59. Moderne stadhuizen, weinig ambtenaren 174
- 60. Stedenbouwkundigen, de opvolgers van Simon Stevin 176

Stadsporetten – Industriesteden

	144
	146
	148
	150
	152
	154
	156
	158
	160
	162
	164
	166
	168
	170
	172
	174
	176
	178

5. De moderne stad (1945-nu)

- 61. Wederopbouw: herstel en vernieuwing 184
- 62. Woningnood, modernisme en hoogbouw 186
- 63. De nieuwste industriestad 188
- 64. De kantoorstad 190
- 65. Randstad, stadsregio's, stadsgewesten en stadsdelen 192
- 66. Sittievorming 194
- 67. Ruim baan voor de auto 196
- 68. Trams en metro's 198
- 69. Slaapsteden, suburbs en groeikernen 200
- 70. Superdiversiteit in en rond de grote steden 202
- 71. Stadsvernieuwing 204
- 72. Een stad uit het niets 206
- 73. VINEX: uitbreiden en inbreiden 208
- 74. Vogelaar- en yuppenwijken 210
- 75. Nederland-Nederstad 212

Stadsporetten – Jonge steden

- Alle steden van Nederland 216
- Verder lezen 220
- Verantwoording 221
- Register op plaatsnamen 222
- Colofon 224

	182
	184
	186
	188
	190
	192
	194
	196
	198
	200
	202
	204
	206
	208
	210
	212
	214

▲ Keizer Hendrik V bevestigt de privileges en het recht, door bisschop Godebald aan de inwoners van Utrecht en Muiden gegeven, op voorwaarde dat zij het bisdom Utrecht in zijn trouw aan de keizer zullen bewaren, en verleent tolvrijdom aan allen, die de stad Utrecht met een muur moeten omringen, als zij daardaer ter markt komen, 1122.

▲ Het kasteel Vredenburg te Utrecht in vogelvlucht, tweede helft zestiende eeuw. Karel V geeft in 1528 opdracht aan de Mechelse architect Rombout II Keldermans een dwangburcht te ontwerpen. Hij wil stad en omgeving beter beschermen tegen de hertog van Gelre. Het huidige cultuurcentrum Vredenburg staat op de plek van de voormalige dwangburcht.

Utrecht, Nederlands oudste moderne stad

In het hart van Nederland, knooppunt van wegen en spoorwegen, prachtige oude stad. Iedereen weet dat het dan over Utrecht gaat. Dat knooppunt is zij al tweeduizend jaar. Daarom kunnen we Utrecht met recht de oudste moderne stad noemen.

Utrecht is ontstaan aan een kromming van de Rijn. Noordwaarts stroomt de rivier de Vecht naar de Zuiderzee. Aan de oever van de Rijn, op de plek van het huidige Domplein, ligt een Romeins castellum, genaamd Trajectum. Het maakt deel uit van de verdedigingsgordel langs de noordgrens van het Romeinse Rijk, de limes.

In 690 brengt de Angelsaksische missionaris Willibrordus hier het christendom. Vanaf de achttiende eeuw zetelt een bisschop in Utrecht, dat

zodoende het religieuze centrum van de Noordelijke Nederlanden wordt. Geleidelijk krijgt de bisschop ook steeds meer wereldlijke macht en wordt hij zelfs de belangrijkste vorst in de Noordelijke Nederlanden. Zijn landsheerlijk gebied heet het Sticht.

Rondom de overblijfselen van de oude Romeinse burcht ontwikkelt zich een stad waar zich ambachtslieden en kooplieden vestigen. De aanwezigheid van de bisschop brengt mee dat er ook kerken en abdijen gesticht worden. In de elfde eeuw is al sprake van een 'kerkenkruis' van vijf kerken. De Domkerk vormt het middelpunt, de andere vier kerken zijn de hoekpunten: met de klok mee vanuit het oosten, de Pieterskerk, de Paulusabdij, de Mariakerk en de Janskerk.

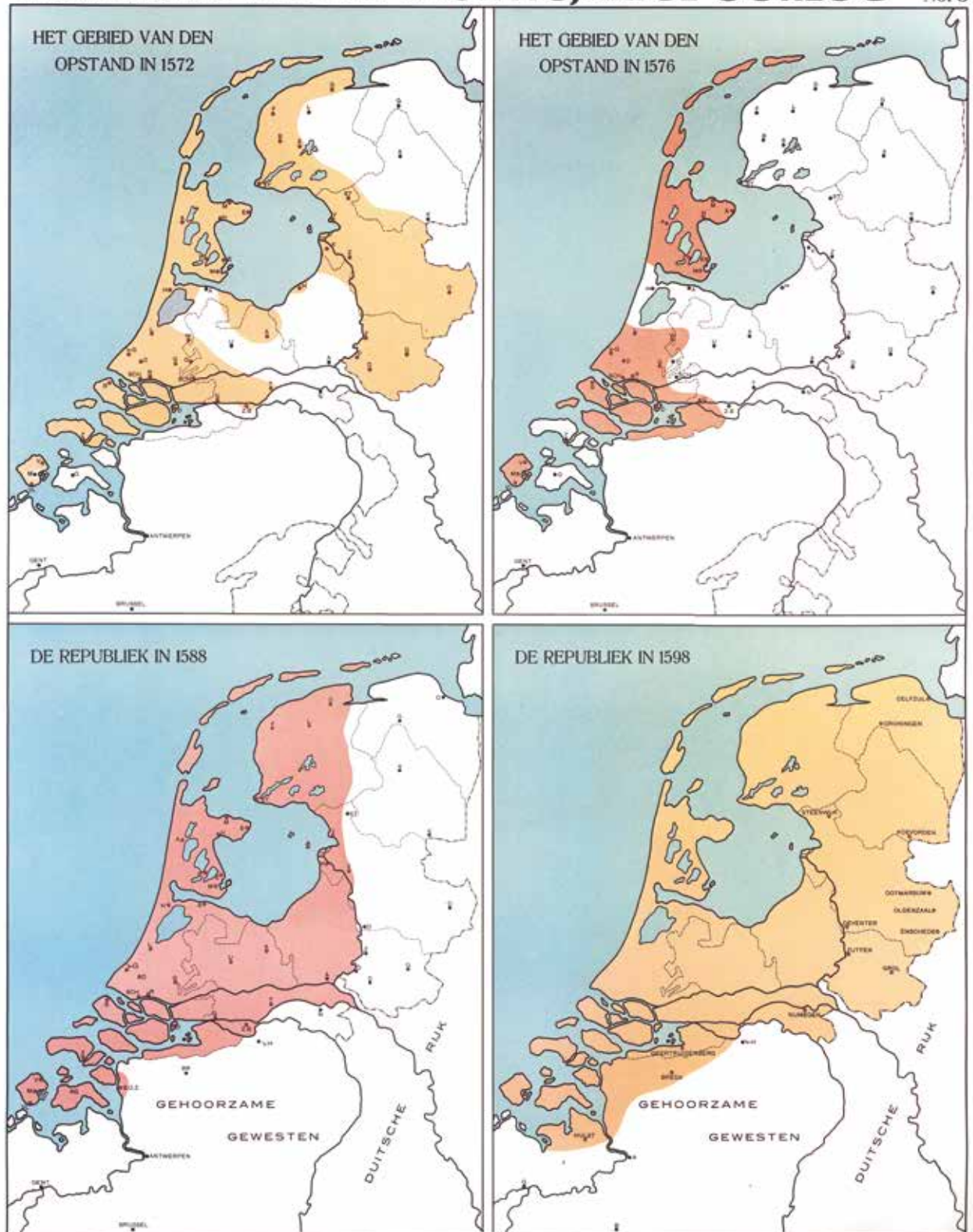
In 1122 bevestigt keizer Hendrik V de stadsrechten van Utrecht, waarmee de bisschop invloed verliest op de stad ten gunste van de stedelingen. Ondanks de toenemende concurrentie van de Hollandse steden vanaf de dertiende eeuw blijft Utrecht nog lang de grootste en welvarendste stad en het belangrijkste culturele centrum in de Noordelijke Nederlanden.

Plattegrond van de stad Utrecht, waarop de oorspronkelijke strategische ligging aan waterwegen nog goed te zien is. Ook de dwangburcht (onder) en het kerkenkruis zijn te onderscheiden. De kaart maakt deel uit van de atlas, uitgegeven door G. Braun en F. Hogenberg, *Civitates orbis terrarum*, 1572.

VIER FASEN VAN DE TACHTIGJARIGE OORLOG

No. 5

12 WANDKAARTEN VAN DE VADERLANDSE GESCHIEDENIS

UITGAVE: SCHOOLBESTELKANTOOR AGTERES ZWOLLE / RUSSEN

Deze oude schoolkaart laat goed zien hoe we ons het verhaal over de Opstand in Nederland herinneren. Voor 'ons' begon het in 1572 met de inneming van Den Briel, de tegenaanval van Alva, de victorie in Alkmaar en Leidens ontzet. De deelkaart 1576 (rechtsboven) suggereert dat er toen nog maar een klein gebied in opstand was, maar het was juist het jaar waarin het noorden en het zuiden zich samen verzetten tegen de Spaanse overheersing. Bijna het gehele Nederlandse gebied zou dus gekleurd moeten zijn. De

eenheid tussen het noorden en zuiden (bevestigd in de Pacificatie van Gent) viel in 1579 uit elkaar. De Spaanse gouverneur/veldheer Parma wist in zijn 'Negen jaren' (tussen 1579 en 1588) het gehele zuiden, maar ook een groot deel van Oost- en Noord-Nederland terug te veroveren. Dat laat de deelkaart 1588 (linksonder) goed zien. In hetzelfde jaar keerde het tij en volgden de 'Tien jaren' van de stadhouders Maurits, Willem Lodewijk en politiek leider Van Oldenbarnevelt. Op deelkaart 1598 (rechtsonder) zien

we dat Noord-Nederland en zelfs al een stukje (Zeeuws-) Vlaanderen en (West-) Brabant waren 'bevrijd'. Na het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) zou stadhouder Frederik Hendrik een groter deel van de 'gehoorzame' gewesten veroveren. Zo werden steden als 's- Hertogenbosch, Eindhoven en Maastricht definitief Nederlands. Andere zuidelijke steden, zoals Sittard, Venlo, Roermond en Weert, lagen aan het eind van de Tachtigjarige oorlog nog niet in Nederland.

Steden in opstand

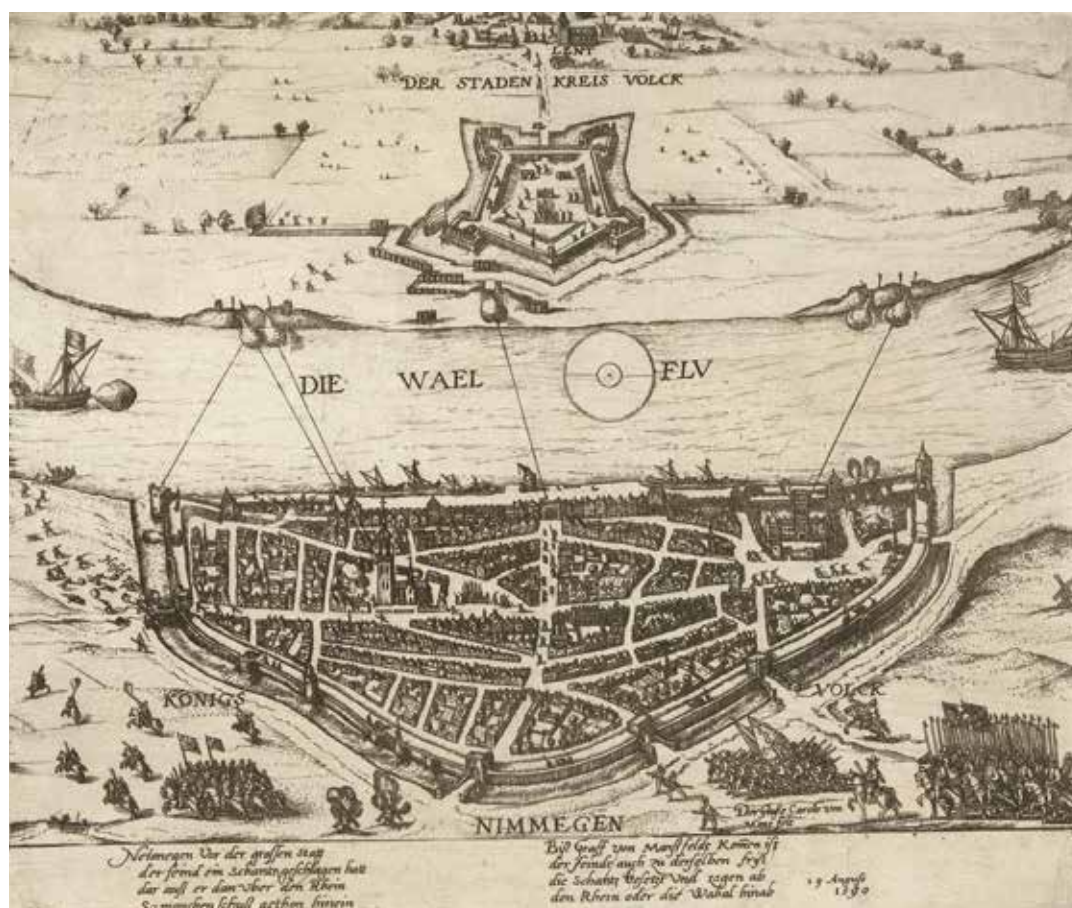
Vanaf 1568 zijn de Nederlanden in opstand tegen hun landsheer, Filips II. De slag bij Heiligerlee, die Adolven Lodewijk van Nassau winnen in dat jaar, wordt vaak als begin van die opstand gezien. Maar de landsheer legt zich daar niet bij neer en slaat hard terug. Talloze steden ervaren daarvan de verwoestende gevolgen.

De opstand krijgt in Holland en Zeeland enige vaste grond onder de voet en ook in andere gewesten kiezen steden voor de Prins van Oranje. Maar de Spanjaarden laten het er niet bij zitten. In 1572 houden zij huis in Mechelen, Zutphen en Naarden. In 1573 wordt Haarlem ingenomen, ondanks fel verzet, waaraan de naam van Kenau Simonsdochter

Hasselaar is verbonden. Aangezien bij Alkmaar de dijken worden doorgestoken, moeten de Spanjaarden omkeren en begint daar de victorie. In 1574 blijft ook Leiden na een lang beleg behouden voor de opstandelingen.

Op zee heersen de Watergeuzen, die in 1572 Brielle hebben ingenomen en in 1574 Middelburg. Een harde slag is dan weer het verlies van Zierikzee in 1576. Met onderhandelingen en verdragen zoeken beide partijen naar een oplossing: de Pacificatie van Gent en de Unie van Utrecht zijn de bekendste. Maar in 1581 besluiten de opstandige gewesten en steden hun landsheer te 'verlaten' met het Plakkaat van Verlatinge.

De steden blijven een aantrekkelijke buit. In 1585 veroveren de Spanjaarden Antwerpen, maar de inmiddels aangetreden zoon van Willem van Oranje, Maurits, verovert vanaf 1590 een hele reeks steden: Breda in 1590 (met behulp van een turfschip), Zutphen, Deventer, Delfzijl, Hulst en Nijmegen in 1591, Steenwijk en Coevorden in 1592, Geertruidenberg in 1593, Groningen in 1594 en enkele steden in de Achterhoek en Twente in 1597. Nederland ten noorden van de grote rivieren is nu van vijanden gezuiverd.

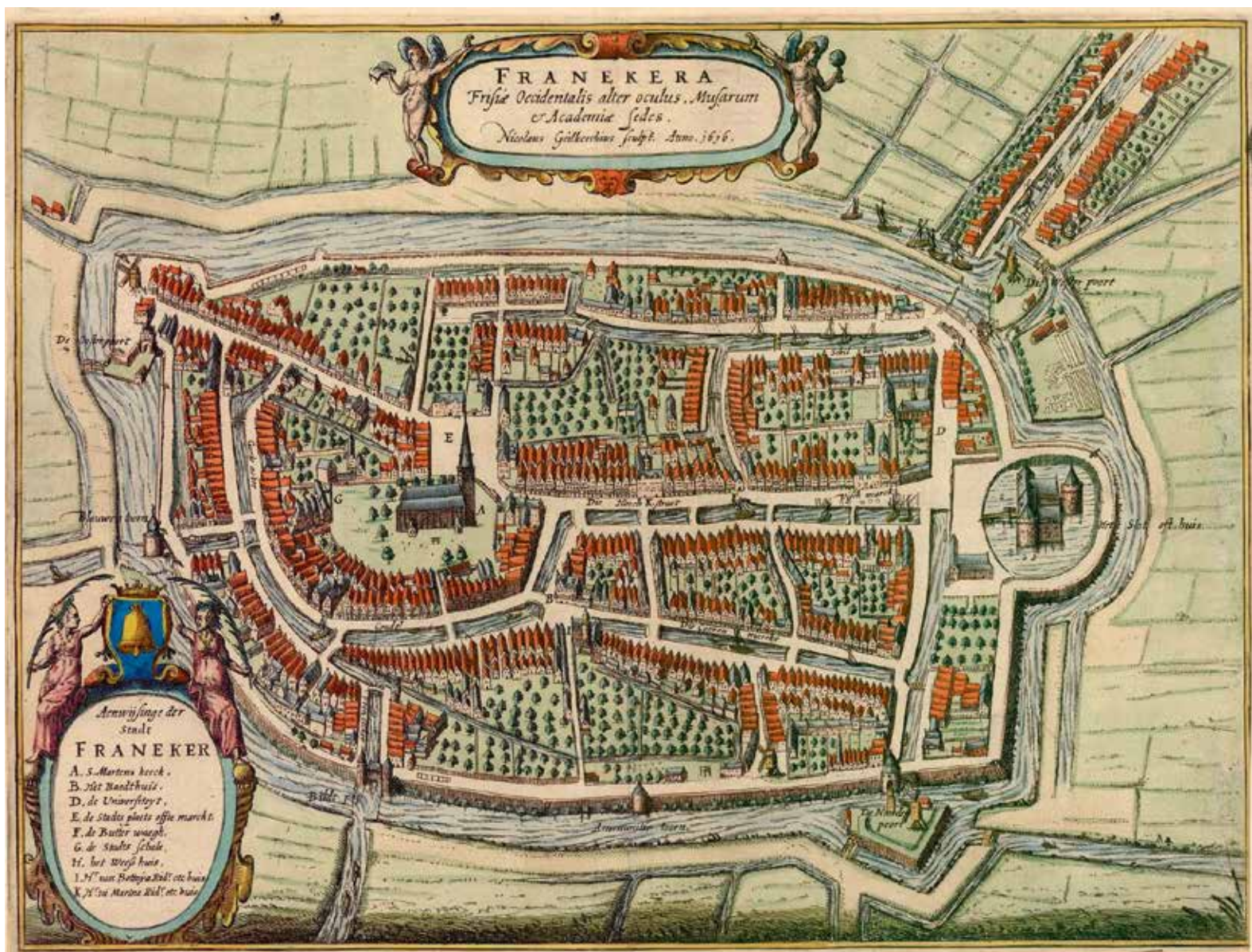
▲ De hongerende bevolking na de opheffing van het beleg van Leiden op 3 oktober 1574. Overal wordt haring en wittebrood uitgedeeld. Schilderij van Otto van Veen, omstreeks 1600.

► Beleg van Nijmegen door het Staatse leger onder Maurits, naar de situatie op 19 augustus 1590. Plan met onderaan Nijmegen, bovenaan de Waal en Lent en het fort Knodsenburg van waaruit Maurits de stad liet beschieten. Bij de stad de komst van het Spaanse leger onder graaf Karel van Mansfeld. Prent van Frans Hogenberg, 1591-1593.

▶ Een van de vroegste afbeeldingen van het academiegebouw van Leiden aan het Rapenburg, met ijsvermaak, circa 1600. Gouache uit het *Album amicorum* van Johannes van Amstel van Mijnden. Maker onbekend.

▼ Plattegrond van de stad Franeker, getekend door Nicolaas Geelkerken, 1616. Rechts bij de letter D is de academie gevestigd.

Universiteitssteden

In 1575 is Leiden de eerste stad met een universiteit. Aangezien de Republiek behoefte heeft aan vooral juristen en dominees, worden spoedig ook universiteiten gesticht in Franeker, Groningen, Utrecht en Harderwijk. Daarnaast heeft een aantal steden de zogenoemde illustere scholen, hogescholen zonder promotierecht.

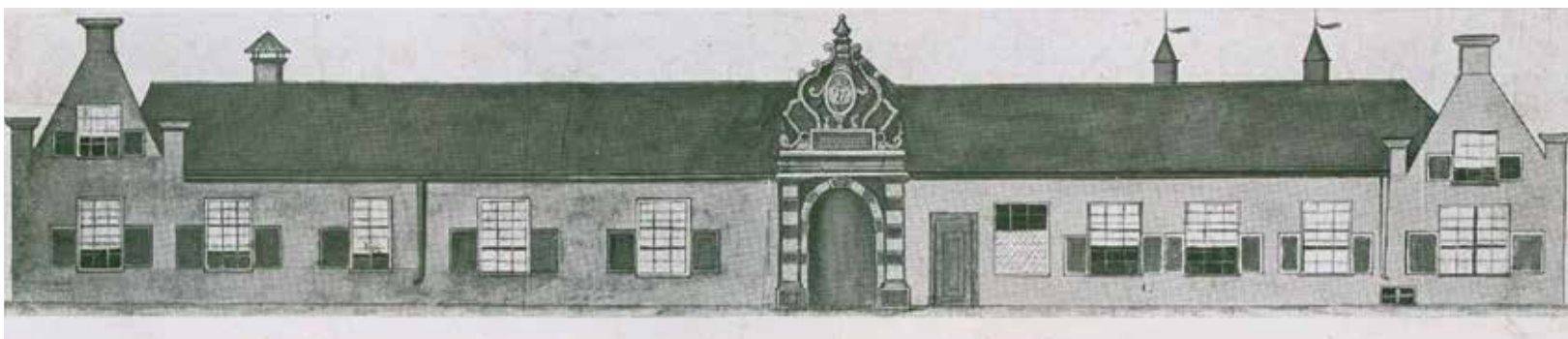
De opstandige Noordelijke gewesten willen betrouwbare predikanten opleiden en hun bestuursambtenaren juridisch scholen. Een eigen universiteit versterkt de eenheid onder de gewesten en de jongeren hoeven voor studie niet meer naar het buitenland. Deze overwegingen doen de Staten van Holland, daartoe aangespoord door Willem van Oranje, op 3 januari 1575 de universiteit in Leiden stichten.

De studenten kunnen kiezen uit vier studierichtingen: theologie, rechten, medicijnen en de artes, dat zijn de talen Latijn, Grieks en Hebreeuws, alsmede filosofie en wiskunde.

De universiteit in Franeker is de tweede die tijdens de Opstand in de Republiek in 1585 wordt opgericht. Anders dan in Leiden, waar de stadsbestuurders deel uitmaken van het universiteitsbestuur, heeft de universiteit met de stad Franeker geen enkele band. De Staten van Friesland hebben het voor het zeggen in bestuurlijke zaken. In 1614 stichten de Staten van Stad en Lande de derde universiteit in de stad Groningen.

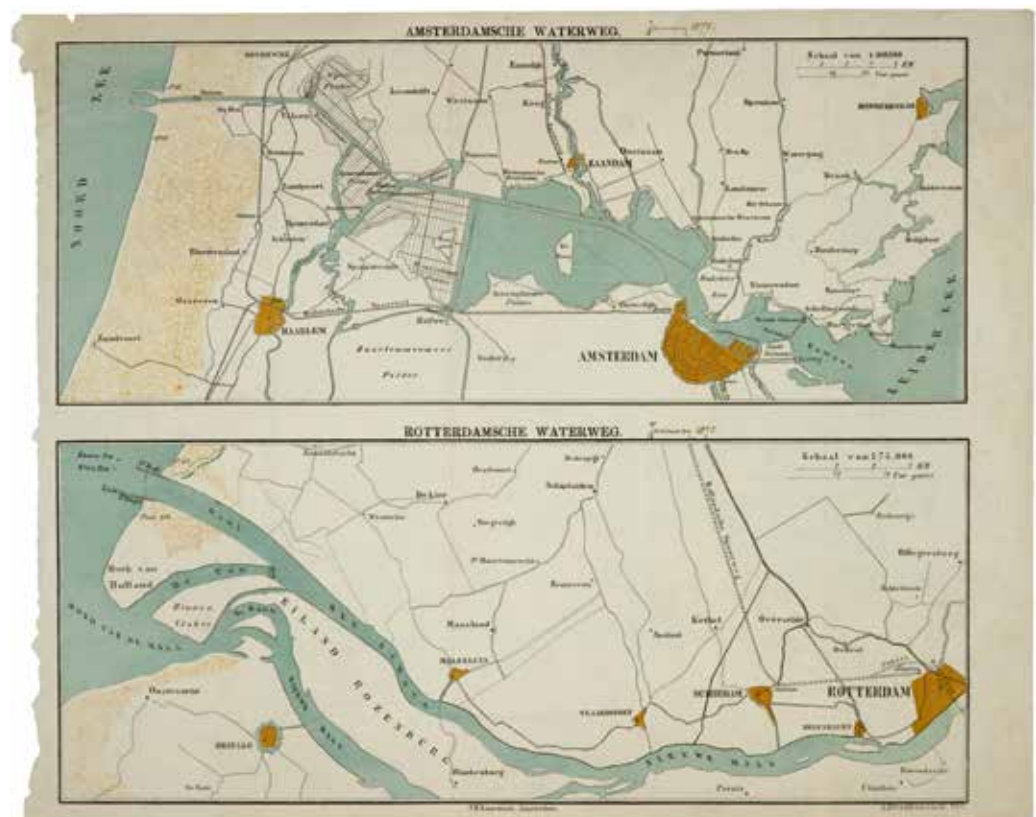
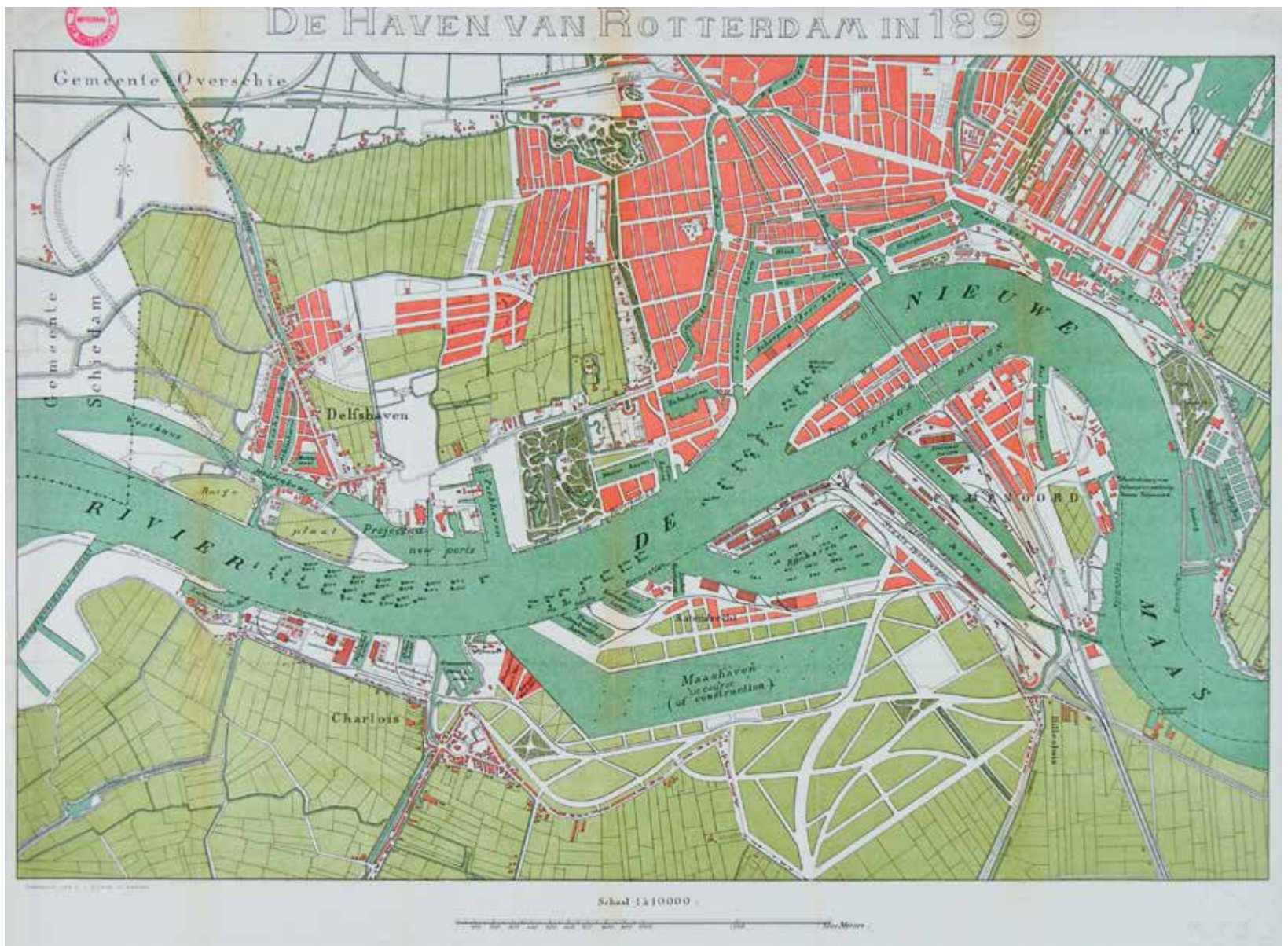
In Utrecht, Amsterdam, Deventer, Harderwijk en Rotterdam worden in de jaren daarop *athenea illustre* opgericht, als vervolgopleiding op de Latijnse scholen die men enigszins met het middelbaar onderwijs kan vergelijken. Ook in andere steden worden voor kortere of langere tijd scholen opgericht. De scholen in Utrecht en Harderwijk promoveren in respectievelijk 1636 en 1648 tot universiteit. In het zuiden van het land (formeel geen deel van de Republiek) worden illustere scholen opgericht in Breda, 's-Hertogenbosch, Nijmegen en Maastricht.

Universiteiten blijven binnen de steden een eigen gemeenschap. Zo houden zij de rechtspraak aan zich en worden hoogleraren en studenten vrijgesteld van stedelijke accijnzen op bier en wijn.

▲ Het academiegebouw in Groningen, gehuisvest in het voormalig begijnhof Vrouw Sywenconvent, achttiende-eeuwse tekening.

◀ Toen in de jonge republiek een aantal gewesten (Holland, Friesland, Groningen en Utrecht) een echte universiteit had gekregen, kon Gelderland natuurlijk niet achterblijven. Daarom besloten de drie Gelderse kwartieren (van Nijmegen, Arnhem en Zutphen) om de bestaande Illustere School in Harderwijk tot universiteit te verheffen. De officiële oprichtingsakte dateert van 14 april 1647. Er was wel wat haat en nijd tussen de universiteiten en Harderwijk werd door de collega's bespot. Het volgende gedichtje is daar een voorbeeld van: 'Harderwijk is een stad van negotie, men verkoopt er bokking, blauwbessen en bullen van promotie.' Niets van waar, zeggen de deskundigen. Ze zijn er in Harderwijk nog steeds trots op dat de beroemde Zweedse bioloog Linnaeus in Harderwijk is gepromoveerd.

▲
Kaart van de havens van Rotterdam, 1899.

▶
Kaarten van de waterwegen van Amsterdam en Rotterdam naar zee, door A. Braakensiek, 1875.

Nieuwe zeehavens en de sprong naar de overkant

Van onze drie grootste steden ligt er maar één (Den Haag) direct aan zee. Zo beschouwd is het dus eigenlijk gek dat juist Amsterdam en Rotterdam een grote zeehavens hebben en Den Haag niet. Maar voor een vitale zeehavens zijn goede (water)verbindingen met het achterland minstens zo belangrijk als een gunstige ligging aan zee. Omdat Rotterdam aan de monding van Maas en Rijn ligt en via zijtakken als Lek, Waal en Merwede is verbonden met het Nederlandse en Duitse achterland, is daar uiteindelijk onze veruit belangrijkste zeehaven ontstaan. Hoewel de verbindingen tussen Amsterdam en het achterland sterk zijn verbeterd door de opening van het Merwedekanaal in 1892 en het Amsterdam-Rijnkanaal zestig jaar later, is Rotterdam steeds in het voordeel gebleven.

Dat de Amsterdamse en Rotterdamse havens hun posities niet alleen maar te danken hebben aan hun natuurlijke ligging, bewijzen de grote investeringen die in de negentiende eeuw moeten worden gedaan om de 'zeegaten' geopend te houden. Beide havens zijn door verzanding steeds slechter bereik-

baar. Als koning Willem I een plan voor een nieuw kanaal tussen Amsterdam en Den Helder wordt voorgelegd, informeert hij of het niet slimmer is met een gat in de Kennemer Duinen een directe verbinding met de Noordzee te forceren. 'Wij Hollanders laten de duinen in tact', is het antwoord van de ingenieurs. Toch wordt het ondenkbare enkele decennia later maar liefst twee keer gedaan. Bij Hoek van Holland wordt een nieuw zeegat gegraven, zodat in 1872 de Nieuwe Waterweg in gebruik kan worden genomen; vier jaar later is het Noordzeekanaal gereed, zodat de haven van Amsterdam via IJmuiden bereikbaar is en lange omwegen via Den Helder en de Zuiderzee tot het verleden behoren. Opmerkelijk verschil: de rekening van de Nieuwe Waterweg wordt grotendeels door de rijksoverheid betaald, terwijl het Noordzeekanaal met privékapitaal wordt gefinancierd.

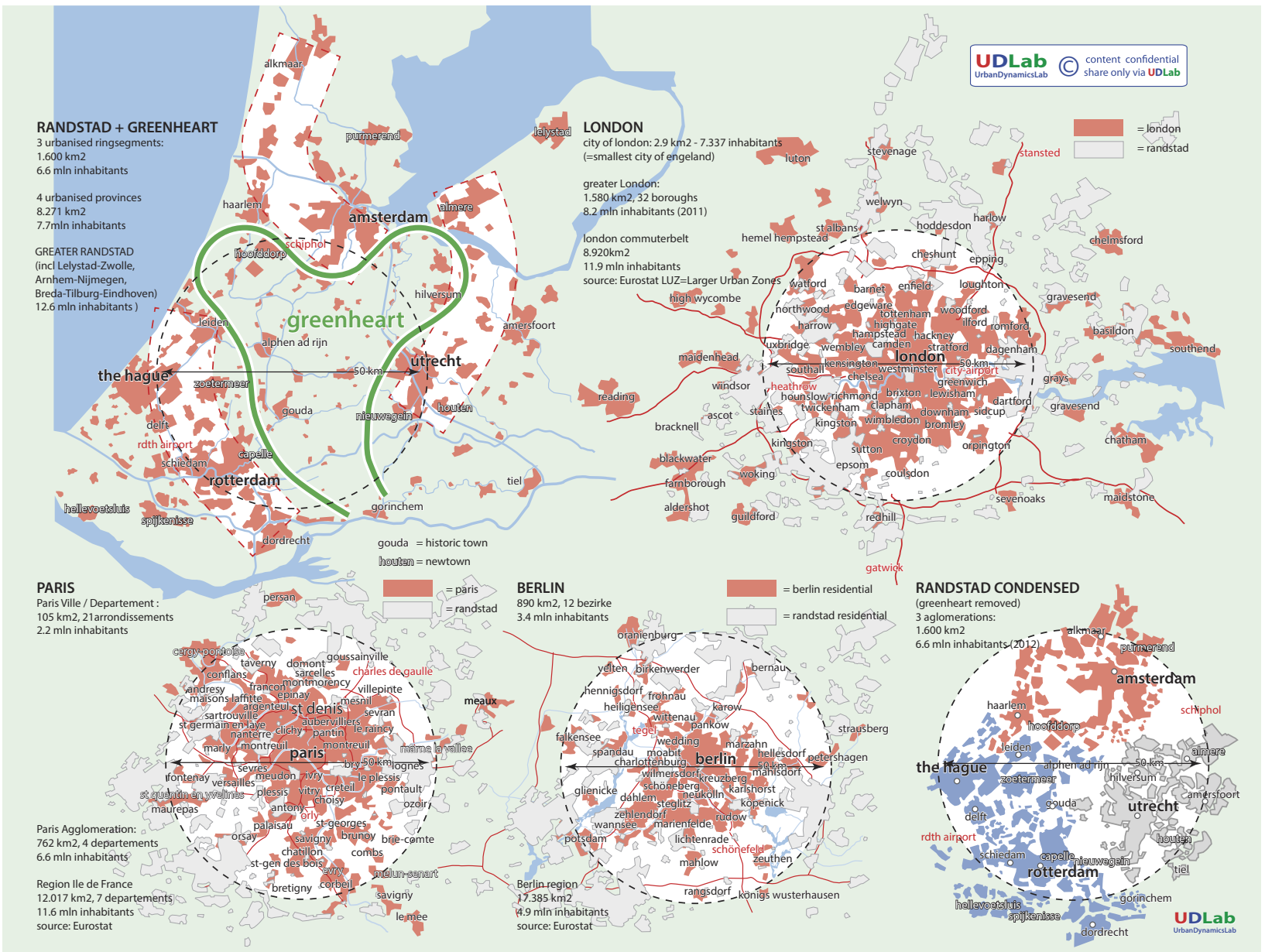
Met de ingebruikneming van de nieuwe zeehavens maken Amsterdam en Rotterdam definitief de

sprong naar de overkant van het water. De nieuwe Maas-, Waal- en Rijnhaven ontstaan 'op Zuid', naast oude dorpjes als Charlois en Katendrecht op het eiland IJsselmonde, dat ook al een verbinding heeft met het eiland Feijenoord. In Amsterdam zorgt de haven ook voor de sprong naar Noord, zodat dorpen als Buiksloot en Nieuwendam worden opgenomen in het stedelijke gebied. Voor de grote zeeschepen worden nieuwe werven aan de noordelijke IJ-oever opgericht.

Zo zorgen de nieuwe zeehavens ervoor dat Amsterdam en Rotterdam aan beide oevers van het water komen te liggen. Een heel nieuwe ontwikkeling, want tot dan was er – met uitzondering van Maastricht – geen enkele Nederlandse stad met een 'linker' en een 'rechter' oever. In de twintigste eeuw volgen steden als Arnhem en Nijmegen. Zelfs Deventer heeft met De Hoven een wijk aan de overkant van de IJssel. Rotterdam-Zuid, Amsterdam-Noord en alle andere linkeroevers horen er inmiddels helemaal bij. Nou ja, helemaal ...

◀ Schetsplan voor Amsterdam over het IJ, met weergave van de geplande nieuwe bebouwing. Het plan verscheen in het *Bouwkundig Weekblad* van 28 juli 1923.

▲ De Randstad Holland in vergelijking met Londen, Parijs en Berlijn, in beeld gebracht door Urban Dynamics Lab Delft. In omvang is de Randstad vergelijkbaar met *Greater London*, Parijs en Berlijn zijn kleiner.

► Kaartjes uit de regeringsnota *De ontwikkeling van het Westen des Lands* uit 1958. De twee kaartjes rechts laten zien hoe de Randstad zich zou kunnen ontwikkelen en hoe het beeld in 1980 zou zijn. Op de kaartjes rechts zijn de visies van de planologen Wilsveen en Reyens weergegeven: beiden voorzien een nieuwe stad nabij Den Haag, alleen op een verschillende locatie. Later zijn dit de sterk uitgebreide gemeenten Zoetermeer en Pijnacker-Nootdorp geworden.

Randstad, stadsregio's, stadsgewesten en stadsdelen

Zo'n honderd jaar geleden had nog niemand van de 'Randstad' gehoord. Aan welke rand ligt die stad eigenlijk? De naam 'Randstad Holland' wordt in 1958 voor het eerst als officieel begrip gehanteerd in de regeringsnota *De ontwikkeling van het Westen des Lands*. De Randstad Holland is volgens de nota een 'gedecentraliseerde wereldstad van een eigen Nederlandse aard, zonder dat men hoeft te vervallen in het schrikbeeld van sommige buitenlandse metropolen'. De grote steden mogen wel groeien, maar liever van elkaar af dan naar elkaar toe.

In deze visie blijven het 'Groene Hart' en het al uit de middeleeuwen stammende Hollandse stedenlandschap in tact. Het idee is: liever alle steden een beetje 'metropool' dan één nieuwe stad van wereldformaat laten ontstaan. Toch durven we in Nederland voor het eerst over een 'grootstedelijk' schaalniveau na te denken, zonder al te veel te torren aan de zelfstandigheid van de randgemeenten. Grote steden als Amsterdam, Rotterdam en Den Haag streven naar schaalvergroting door stadsregio's of stadsgewesten op te richten, met namen als Rijnmond en Haaglanden. De regio- of agglomeratiebesturen moeten vooral zorgen voor de economie, woningbouw en infrastructuur. Niet veel later ontstaat het idee dat voor andere onderwerpen juist schaalverkleining nodig is en zo komen in dezelfde steden stadsdelen en stadsdeelraden.

Na lang duwen en trekken wordt in 1964 in Groot-Rotterdam het Openbaar Lichaam Rijnmond opgericht. De Rijnmondraad wordt na zo'n twintig jaar weer opgeheven. Amsterdam en omliggende

gemeenten werken ook aan plannen om op te schalen, maar de Amsterdammers trekken daar in 1995 resoluut de stekker uit. Ze beschouwen de voorgenomen oprichting van een nieuwe stadsprovincie als de 'opheffing van Amsterdam' en stemmen die vrijwel unaniem weg. Ze willen niet dat 'als zoenoffer aan Amstelveen, Zaanstad en Purmerend, hun stad wordt opgedeeld in 13 stadjes, met 13 burge-meesterstjes en 13 gemeenteraadjes'. De verdeling van Amsterdam in stadsdelen gaat dan overigens wel verder en wordt pas in 2014 teruggedraaid. De stadsdeelplannen zijn in Rotterdam en Den Haag al eerder teruggedraaid.

Ook buiten de Randstad wordt 'grootstedelijk' gedacht. Voorbeelden zijn de Agglomeratie Eindhoven en het Knooppunt Arnhem-Nijmegen. Die stadsgewesten zijn ook al weer opgeheven en proberen nu verder te gaan als 'metropoolregio'. Of we ooit een echte metropool zullen krijgen, is lastig te voorspellen. Wat we wel weten is dat onze 'eigen Nederlandse aard' nog springlevend is en dat fel verzet tegen de 'opheffing van onze stad' altijd op de loer ligt. Daar heeft menig stadsbestuurder zich al in verslikt.

▲ In 1995 was de poster 'Zeg nee tegen de opheffing van Amsterdam' van Opland (Rob Wout) het symbool voor de tegenstanders van de regiovorming. In Rotterdam was de bekende dichter/performer Jules Deelder (1944-2019) de woordvoerder van de tegenstanders. Op 8 juni 1995 kon een lokale krant triomfantelijk koppen: 'De stad blijft bestaan'.

◀ Kaartjes uit de regeringsnota *De ontwikkeling van het Westen des Lands*, waarin de basis voor het Randstad/Groene Hart beleid wordt gelegd

STEDELIJKE PATRONEN IN NEDERLAND

Er zijn vele kaarten die de Nederlandse stedelijke hoofdstructuur verbeelden. Deze kaart maakt gebruik van bestaande kennis en onderzoek maar doet ook een stap verder: Nederland bestaat uit metropolitane gebieden, stedennetwerken, nationale landschappen en landbouw gebieden. Nederland is een natie met diverse vormen van verstedelijking.

42

43

▲ Met de publicatie *De Verstedelijking van Nederland* (2018) heeft de Vereniging Deltametropool een plan voor een 'verstedelijkingstrategie' gemaakt. Op de kaart zien we hoe de vereniging aankijkt tegen de situatie. De kaart maakt een onderscheid tussen metropolitane systemen en stedelijke systemen (primaire en secundaire). In Zuid-Nederland ligt een nieuwe stad: Brabantstad.

► Een impressie van een 'stad' in het water van 'waterinnovator' Rutger de Graaf. Hij zet zich in voor een 'blauwe revolutie' en realiseerde onder andere een drijvend paviljoen in Rotterdam en Drijvende Eco-woningen in de Harnaschpolder Delft.

Nederland-Nederstad

De eenentwintigste eeuw is alweer twee decennia oud. De Nederlandse steden nemen wat afstand van het Vinex- en Vogelaardenken. Als er nog meer nieuwe Vinex-wijken zouden komen, blijft er geen groen meer over. En natuurlijk is de leefbaarheid in sommige stedelijke gebieden een vraagstuk, maar steeds meer mensen vragen zich af of ze het zich financieel eigenlijk nog kunnen permitteren om in de steden te blijven wonen. Dat is een heel ander leefbaarheidsprobleem. Bestuurders spreken alweer van woningnood en dat is nog maar één van de uitdagingen waarvoor de steden staan.

Wat te denken van het klimaatvraagstuk? Kunnen we in de toekomst eigenlijk nog wel blijven leven in de steden die beneden NAP liggen? In Gouda wordt al alarm geslagen: om de waterhuishouding beheersbaar te houden wordt het grondwaterpeil verlaagd, waardoor de veenbodem inklinkt en grote delen van de stad verzakken. Dat leidt weer tot hoog water, nieuwe peilverlagingen, grondverzakkingen enzovoort. Er zal de komende jaren veel gepolderd moeten worden om een nieuw evenwicht in onze polders te vinden. Dat vraagt niet alleen ruimte voor de steden, maar ook voor het water.

En de steden? Hoe zal het daarmee in de komende decennia gaan? Op 11 september 2020 heeft het kabinet een Nationale Omgevingsvisie vastgesteld,

waarin een beeld van Nederland in 2050 wordt geschetst. Volgens het kabinet is in 2050 het uiterlijk van onze steden (en onze dorpen) behoorlijk veranderd. Er zullen meer mensen wonen, maar er zal ook meer groen en water zijn. Dat betekent: meer dichtheid en dus veel meer hoogbouw. De verwachting is dat in 2050 een nog veel groter deel van alle Nederlanders in de steden en de stedelijke regio's woont dan nu. Samen zullen de steden volgens het kabinet dan ook één groot Stedelijk Netwerk Nederland vormen. De Omgevingsvisie 2020 lijkt als twee druppels water op de Randstadvisie van 1958, waar stond te lezen: 'gedecentraliseerde wereldstad van een eigen Nederlandse aard, zonder dat men hoeft te vervallen in het schrikbeeld van sommige buitenlandse metropolen'.

Als het zo doorgaat, zou het best eens kunnen dat er omstreeks 2050 geen Nederland, maar een 'Metropoolregio Nederland' en dus eigenlijk 'Nederstad' zal zijn. Er zal in Nederstad nog best wat natuurgebied te vinden zijn, maar de kans is groot dat daarvan tegen die tijd veel meer onder water staat dan we ons nu kunnen voorstellen. Er wordt nu al geëxperimenteerd met stedenbouw op het water. De toekomst is dichterbij dan we denken.

►
Fotograaf Kadir van Lohuizen reisde de wereld rond voor zijn boek: *After Us the Deluge, The Human Consequences of Rising Sea Levels*. In zijn boek besteedt hij ook aandacht aan Gouda, waar het water inmiddels ook steeds dreigender wordt.

Colofon

Historische stadsatlas NL, Nederland stedenland is het vervolg op *Historische atlas NL, hoe Nederland zichzelf bijeen heeft geraapt* en *Historische streekatlas NL, de ware schaal van Nederland*.

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Tekst

Martin Berendse, Paul Brood
info@kaartmannetjes.nl
www.kaartmannetjes.nl

Vormgeving

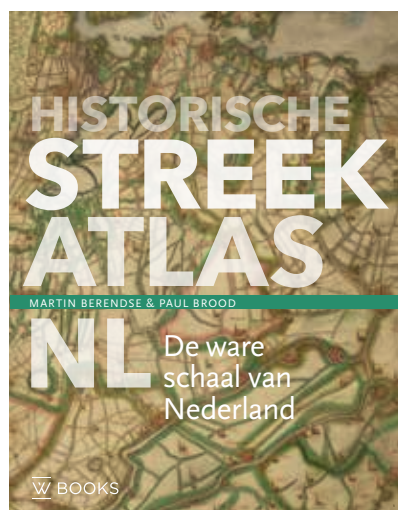
Richard Bos, Leeuwarden

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door het NOT Fonds in Den Haag.

Historische Stadsatlas NL en Kaartmannetjes

De Historische atlas NL, de Historische Streekatlas NL en de Historische Stadsatlas NL zijn 'tweeherige projecten'. Om dit mogelijk te maken werken de auteurs samen onder de naam 'Kaartmannetjes'. De Kaartmannetjes vertellen graag over hun projecten aan de hand van oude schoolkaarten, atlassen en AV-presentaties. Reacties en verzoeken voor presentaties: info@kaartmannetjes.nl

Eerder verschenen:

De *Historische Atlas NL* vertelt het verhaal over het min of meer toevallige ontstaan van Nederland. Lang geleden betekenden de namen 'Nederland' en 'België' precies hetzelfde en pas in de negentiende eeuw werd definitief duidelijk dat de noordelijke en de zuidelijke Nederlanden echt niet samen verder konden. Oude kaarten en archiefstukken laten zien hoe en wanneer onze huidige landsgrenzen tot stand kwamen en... soms nog niet helemaal duidelijk zijn.

Waarom noemen sommige Hollanders zich Waterlander of West-Fries? Wat zijn Kempenaars en waarom is het zo mooi om fan van De Graafschap en FC Twente te zijn? Het antwoord op die vragen is te vinden in *Historische Streekatlas NL*, die laat zien dat onze streken en regio's een heel lange geschiedenis hebben, maar ook in de eenentwintigste eeuw nog springlevend zijn.

© 2021 WBOOKS Zwolle / de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2021.

ISBN 978 94 625 8442 6
NUR 680, 693

Hoe komt het dat Nederland één van de meest verstedelijkte gebieden van de wereld is? Waarom hebben we geen metropool zoals Londen of Parijs? Waarom zit onze regering niet in onze hoofdstad? Waarom zijn Borculo, Buren en Sloten officieel steden en Apeldoorn, Ede en Emmen niet? Wat is een stad eigenlijk?

Het zijn zomaar een paar vragen waar de *Historische Stadsatlas NL* een antwoord op geeft. Deze atlas is een vervolg op de succesvolle *Historische Atlas NL*, hoe Nederland zichzelf bijeen heeft geraapt, en de *Historische Streekatlas NL*, de ware schaal van Nederland. Deze derde atlas uit de serie *Historische Atlas NL* vertelt het verhaal van de duizendjarige ontwikkeling van de Nederlandse steden. Net als ongeveer alles verliep de stadsgeschiedenis in ons land net een beetje anders dan in de rest van Europa. Er is eigenlijk geen land te bedenken waar stadsbesturen zo lang zo machtig zijn geweest als in Nederland.

Een van de opmerkelijke conclusies van de *Historische Stadsatlas NL* is dat we de oude Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden misschien beter de Republiek der 56 Verenigde Steden zouden kunnen noemen. Nadat de Staten van het machtige gewest Holland afscheid hadden genomen van de Spaanse koning, trokken de grootste Hollandse steden de macht volledig naar zich toe en die wisten ze ruim twee eeuwen te behouden. Ook in de andere gewesten hadden de steden een sterke autonome positie. Niet alleen binnen de stadsmuren, maar ook in het omliggende gebied: de zogenaamde 'stadsvrijheden'.

De *Historische Stadsatlas NL* beschrijft de stedelijke ontwikkeling in Nederland stap voor stap. Van de oorsprong in de middeleeuwen, de groei en bloei in de zestiende en zeventiende eeuw, de terugval, de industrialisering, de wederopbouw na de oorlog en de moderne stad. Daarnaast is van (vrijwel) elke Nederlandse stad een klein portret opgenomen. De atlas is rijk geïllustreerd met historische kaarten, archiefstukken, eigentijdse foto's, schetsen en ontwerpen.

Geen Nederland zonder steden en zonder steden geen Nederland. Daarom is het motto van deze atlas: Nederland Stedenland.

Martin Berendse is directeur van de OBA (Openbare Bibliotheek Amsterdam) en was eerder onder meer algemeen rijksarchivaris / directeur van het Nationaal Archief.

Paul Brood werkte bij het Nationaal Archief en was eerder onder meer rijksarchivaris in Drenthe en Groningen en docent 'archival studies' aan de Universiteit Leiden.

"Met de schitterende kaarten voelt het verleden ineens heel dichtbij"

★★★★

De Volkskrant over de *Historische Atlas NL*

"Een boek dat de brede betekenis van het woord atlas volledig waar maakt"

Geschiedenis Magazine over *Historische Streekatlas NL*

9 789462 584426

WWW.WBOOKS.COM

